

Timár György /

KÉT »FRANCIA RADNÓTI«

Gyorsfénykép Max Jacobról és Robert Desnos-ról

Igen, aki Radnóti volt a magyar költészetben, az volt a franciában – mutatis mutandis – Max Jacob és Robert Desnos. Mindkettőt a náci vérengzés pusztította el. Jacobot 1944-ben, 68 éves korában. Desnos, aki a múlt század utolsó esztendejében, 1900-ban született, 45 évesen halt meg.

Közös vonásuk, hogy nemcsak a francia költészetnek, hanem a francia képzőművészetnek is élvonalába tartoztak mindketten. E képességéből Max Jacob jó ideig meg is élt, *gouache*-aival keresve kenyerét, s nemcsak Apollinaire-t, hanem Picassót is bizalmas barátjának vallhatta.

*

Jacob egy quimper-i zsidó családban született, 1876-ban, de életének két legfontosabb helyszíne Párizs és a Loire menti Saint-Benoît lett. Már Párizsban élt, méghozzá sűrűn kicsapongó bohémként, amikor – 1909-et írt a naptár – egy este, szobájába térve, a falat díszítő egyik képen Jézus Krisztust vélte látni. E látomás hatására (az elsőt majd még több is követi) megkeresztelteti magát. Keresztapja Pablo Picasso lesz. Barátai, akik Jacobnak addig csak mindig humorra hajló, mindent nyomban parodizálni kész természetét ismerték, ezt a lépését is tréfára veszik, különösen, mert a költő – megkeresztelés ide, bűnbánat oda – továbbra is régi életvitelét folytatja, cilindert és szalagos monoklit visel, sétapálcával jár, és változatlan odaadással tivornyázik. Igaz, már nemcsak a kocsmákat, hanem a katolikus templomot is látogatja. Ez utóbbi helyen egy ízben botrányt okoz. Tudniillik újabb látomása támad; ezúttal Szűz Mária jelenik meg előtte, s e szavakkal fordul hozzá: „*De ocsmány is vagy te, szegény Maxom!*” Jacob nem hagyja magát, visszanyelve: „*Na, annyira ocsmány azért tán mégsem, derék Szent Szűz!*” – Azzal kivonul a templomból. (Képzelteti az ájtatos hívők megrökönyödését; ne feledjük, hogy ők csak a költő szavait hallották, látomásáit nem.)

Költőnk szabados stílusát és játékos természetét még plasztikusabban érzékelhetjük, ha nem egy vizionált szenthez intézett szavait vizsgáljuk, hanem azt a módot, ahogy legvalóságosabb barátaival érintkezett. Íme egy nyúl farknyi levél, amelyet kebelbarátjának, a költőtárs Apollinaire-nek küldött csöpostán:

Kedves Barátom,

tegnap elmulasztottam közölni veled, hogy ma este nem érek rá. Elígérkeztem egy lakodalomba... Igen! a sajátomba: két-három hónap múlva házasodom... A jelen értesítés egyszersmind meghívóul is szolgál.

Őszinte híved
Max Jacob

Amikor az a bizonyos első víziója vallási áttérésre készítette, Jacob éppen annyi idős volt, mint látomásának tárgya megfeszítettetésének idején, azaz harminchárom éves. De még több mint két évtizednek kellett elteltie, amíg a bohém életmódot a szerzetesi váltja föl. A költő még a 20-as években kezd el-eljárógatni a Loire menti Saint-Benoît benedécs kolostorába, ahol előbb csak egy-két hónapot tölt, majd – jó idő elteltével – végleg oda is költözik. Ekkor már senki nem véli áttérését tréfának. Sőt, a poétát egészen földúlja édesanyja halálhíre, mégpedig nem is annyira a fiú szeretet okán, mint inkább azért, mert a mama Quimperben megkeresztetlenül halt meg!

Neofita buzgalom? Kétségkívül. De a sors pofona nem sokáig várat magára: Cyprián barát-nak (azaz Max Jacobnak) alig néhány év elteltével sárga csillagot kell fölvarrnia ruhájára. Ettől fogva tisztában van vele, hogy hamarosan halál vár rá; ezt 1944. február 21-én ki is mondja. Három nappal később, miközben a kolostor kriptájában miséznek, megjelennek érte a nácik, és elhurcolják.

Katolikusként élt, de meghalnia mégiscsak mint zsidónak kellett.

*

Robert Desnos nem volt zsidó.

Apja csarnoki grillcsirke-sütő volt Párizsban, s munkahelye közelében, a rue Saint-Martin és a rue des Lombards sarkán lakott. A kis Robert egy hatodik emeleti ablakból nézegette az alant járók különös áradatát, az árusok és lotyók között fel-fel tűnedező számos hóbortos alakot. A Saint-Martin negyed ugyanis még a XX. századig is megőrzött valamit az 1300-as évek titokzatos helyi atmoszférájából. Ehhez tudni kell, hogy annak idején itt volt a párizsi alkímisták székhelye. Itt dolgozott, egy

ma is a nevét viselő utcában, Nicolas Flamel, a főfő alkimista, aki egyik társával, Dame Pèrennellel, miként a legenda tartja, 1382. január 17-én egy fél font (kb. negyed kiló) higanyt átváltoztatott ezüstté. Még a XIX. század egyik legnagyobb francia költője, Gérard de Nerval is odanyilatkozott, hogy a Saint-Martin negyed "kénkőszagú". Ez a kénkőszag a gyermek Desnos-t is megcsapta, Nicolas Flamel alakja pedig soká foglalkoztatta, annyira, hogy némely versében még azonosul is a hajdani alkimistával.

Amint látható, Desnos épp olyan vizionárius lény volt, mint a nála huszonnégy évvel idősebb Jacob. És ifjú éveiben éppoly kicsapongó is.

Ám ennek a vizionárius lénynek meg is kellett élnie valamiből. Előbb patikussegédnek áll, majd egész sor egyéb pénzkereseti móddal próbálkozik: könyvelő lesz, aztán egy ingatlanügynökség munkatársa, közben egy időre a reklámszakmában helyezkedik el. Aki a második világháború előtt vagy azt követően, még a 80-as évek előtt utazott a párizsi metróban, bizonyára emlékszik a metróalagutak falára fehérrel igen sűrűn fölfestett szövegre: DUBO DUBON DUBONNET. (A Dubonnet egy étvágygerjesztő likőr neve.) Úgy mondják, mind a szöveg, mind elhelyezésének ötlete költőnkől származott.

No de egész nap kamillát és hársfatea-füvet mérni, könyvelni, kiadó lakások után kajtatni összeírásuk végett: mindez a legkevésbé sem volt az ifjú Desnos ínyére. Neki, aki már a dadaista mozgalom egyik legkiemelkedőbb költője, André Breton, Benjamin Péret és a többiek barátja, mindez a prózai tevékenység azt jelentette, hogy csu-

pán estéit fordíthatja valódi talentumának kibontakoztatására. Szerencséjére Paul Deharme, a párizsi Rádió egyik főnöke 1932-ben maga mellé veszi, s ettől fogva az anyagi gondoktól megszabadult költő szinte szárnyakat kap: van olyan év, aminek minden napján megír egy verset. Akárcsak Max Jacob, ő is tele van sziporkázó nyelvi ötletekkel. Ezeket szigorúan plebejus világszemléletének szolgálatába állítja. Mindazonáltal leleményeiből kenyéradója, a Rádió is profitál: Desnos-nak nem kevesebb, mint háromezer (!) szellemes szlogenjét sugározza nyolc év alatt.

Azután jön a háború, a náci megszállás. Desnos részt vesz az Ellenállásban. Évekbe telik, amíg a Gestapo rájön, hogy az Ellenállás kiadójának, az *Éditions de Minuit*-nek gondozásában megjelenő *Valentin Guillois*-versek valódi szerzője Robert Desnos. A költőt Max Jacob letartóztatása előtt két nappal, 1944. február 22-én fogják le. Elmenekülhetett volna, hiszen barátai előzőleg figyelmeztették a fenyegető rajtaütésre, mégis maradt, mert attól tartott, hogy szökése esetén feleségét, Youkit hurcolják el helyette.

Följegyezték róla, hogy a koncentrációs táborban a gázkamrák (a „fürdők”) előtt sorban álló zsidókhoz oda-oda rohant, elkapta kezüket, s tenyerükből szerencsés megmenekülést, hosszú életet, sok boldogságot „jósolt” nekik, ily módon tartva bennük a lelket.

Ő maga még megérezte a felszabadulást Terezinben, de öt héttel később, 1945. június 8-án a tifusz végzett vele. Akárcsak Radnótinak, neki is a zsebében találták meg utolsó költeményét.

MAX JACOB VERSEI

Igen régi szöttes

*Két lovag vív hogy elnyerje a hölgyet
A két ló elborzadva dobokol.
A napfényben a pengék tündökölnek
Pajzsok csillámlanak a bokrokon.*

*Egy remetéhez menekült a dáma
Míg fehér fátylát rángatja az eb.
Jósol neki tenyere alapján a
Szent vén újabb véres szerelmeket.*

*S most fõnn az égen ím egy griffmadár, a
Hölgy vőlegénye, ki breton nemes.*

*A Holdban járt egy kalifa szavára
S a Bölcsek Fűvével most itt repes.*

*Vártornyok között van honn egy idős úr
– Acél a kastély fala s a tető –
Szerelmet zeng körötte száz erős húr:
Az agg fölöttébb vendégszerető.*

*Szent Péter s János áll a bástyafokra
Angyalok futnak ide-amoda.
S hol Marseille ostromának dúl a pokla
Gondban az Ördög és vezérkara.*